

АЁЛЛАР ТАДБИРКОРЛИГИ МЕХАНИЗМИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ МОҲИЯТИ

*Хусанова Зулфия Рахматуллаевна –
Андижон Давлат Университети,
“Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада тадбиркорлик тўғрисидаги хорижий ва маҳаллий олимларнинг илмий қарашлари умумий ҳолда таҳлил этилган ва бу тушунчага муаллифнинг ишланмаси берилган. Аёлларнинг мамлакат иқтисодиётининг ривожланишидаги тутган ўрни талқин этилган ҳамда аёллар бошқараётган тадбиркорлик фаолиятининг миллий иқтисодиётга таъсири, аёллар тадбиркорлигини бошқарувини ривожлантириш омиллари таҳлил қилинган. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда корхона фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш жараёнида тадбиркор аёлларни тадбиркор эркакларга нисбатан ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилинган.

Калит сўзлари: кичик ва ўрта бизнес, аёллар тадбиркорлиги, бизнесмен, тадбиркор, мослашувчанлик қобилияти, бошқарув, омиллар, бизнес юртиши.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ МЕХАНИЗМА ЖЕНСКОГО
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

*Хусанова Зулфия Рахматуллаевна –
Андижанский государственный университет,
город Андижан, старший преподаватель кафедры «Экономика»*

Аннотация. В статье проанализированы научные взгляды на предпринимательство в целом зарубежных и отечественных ученых и дана авторская разработка этого понятия. Осуществляется интерпретация роли женщин в развитии экономики страны, анализируется влияние женского предпринимательства на национальную экономику, факторы развития управления женским предпринимательством. В процессе организации и управления деятельностью предприятия по развитию малого бизнеса и частного предпринимательства анализируются особенности женщин-предпринимателей по сравнению с мужчинами-предпринимателями.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, женское предпринимательство, бизнесмен, предприниматель, гибкость, управление, факторы, ведение бизнеса.

SOCIO-ECONOMIC SIGNIFICANCE OF THE MECHANISM OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP

*Khusanova Zulfiya Rakhmatullaевна –
Andijan State University, Andijan city,
Senior Lecturer of the Department of Economics*

Annotation. The article analyzes the scientific views on entrepreneurship in general of foreign and domestic scientists and gives the author's development of this concept. The interpretation of the role of women in the development of the country's economy is carried out, the influence of women's entrepreneurship on the national economy, factors of the development of management of women's entrepreneurship are analyzed. In the process of organizing and managing the activities of an enterprise for the development of small business and private entrepreneurship, the authors analyze the characteristics of women entrepreneurs in comparison with men entrepreneurs.

Key words: small and medium business, women's entrepreneurship, businessman, entrepreneur, flexibility, management, factors, doing business.

Кириш. Замонавий иқтисодий муносабатлар тизимида аёллар тадбиркорлиги фаолиятининг ривожланиши жаҳон ҳўжалигида глобал миқёсдаги “сокин инқилоб”нинг вужудга келиши билан бир қаторда кичик ва ўрта бизнес соҳасидаги динамиклик даражаси юқорилиги билан ажралиб туради. Тараққий этган мамлакатларда постиндустриал жамиятнинг шаклланиши жараёнида хизмат кўрсатиш соҳасининг кескин ривожланиш тенденциялари намоён бўлди. Бунда кичик ва ўрта бизнеснинг улуши ортиб борган ҳолда, мамлакат иқтисодиётида инсон ресурсларидан максимал даражада сама-

рали фойдаланиш зарурияти вужудга келди. Натижада аёллар тадбиркорлиги фаолиятининг ривожланиши учун шарт-шароитлар яратила бошланди.

Аёллар тадбиркорлиги фаолиятининг моҳиятини тўлиқ англаб етиш, мамлакат иқтисодиётида мазкур соҳани ривожлантиришга қаратилган ислохотларнинг самараси ва ушбу соҳадаги мавжуд муаммоларни аниқлаш ҳамда уларнинг оптимал даражадаги ечимларини топиш учун тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш, уни бошқаришнинг назарий жиҳатларини би-лиш ва ўрганиш талаб этилади.

Иқтисодий адабиётда тадбиркорлик тўғрисидаги илмий қарашларни умумий ҳолда таҳлил этадиган бўлсак, бизнес ва тадбиркорлик тушунчалари бир-бири билан узвий боғланган, бир хилдаги ижтимоий-иқтисодий асосларга ва тамойилларга эга бўлган иқтисодий категория ҳисобланади.

Адабиётлар таҳлили. XVIII асрда Р.Кантильон томонидан иқтисодий адабиётга “тадбиркорлик” тушунчаси киритилади. Унинг фикрига кўра, тадбиркор бозор имкониятларини тўлиқ англай оладиган шахс бўлиб, у юқори фойда олиш мақсадида ушбу имкониятлардан тадбиркорлик билан фойдаланади. Бу эса ўз навбатида тадбиркорлик бозордаги мавжуд талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанатдан келиб чиққан ҳолда иш тутиш зарурлигига ишора қилади [1].

Классик иқтисодий мактаб вакилларида А. Смит фикрига кўра, “тадбиркор - бу қандайдир тижорат ғоясини амалга ошириш ва фойда олиш мақсадидаги иқтисодий таваккалдир, унинг ўзи ишлаб чиқаришни режалаштиради, ташкил қилади ва натижаларни ўзи тасарруф этади” [2, с 174-176]. Мазкур ҳолат ўз навбатида классик мактаб иқтисодчи олимлари томонидан илгари сурилган рақобатнинг эркинлиги ҳолати бозор иқтисодиётининг муҳим шарти эканлигидан далолат беради.

Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш жараёнларига тегишли бўлган назарий қарашларни ривожланишининг турли босқичларида иқтисодий адабиётда “тадбиркор”, “бизнесмен”, “бизнесвумен” каби иқтисодий категориялар талқин этила бошланди. Хусусан, С. Брю ва К. Макконелл томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижаларига кўра, ишлаб чиқариш омилларини бирлаштирувчи, иқтисодий муносабатларда катализатор вазифасини бажарувчи, бизнес юритишда тўғри қарорларни қабул қилувчи, ишлаб чиқариш жараёнига янги технологияларни жорий этувчи ва шу билан бир қаторда янги маҳсулот ва хизмат турларини ишлаб чиқаришга интилувчи, риск қилишга мойиллиги бўлган шахс тадбиркор сифатида қаралган [3, с 38].

Амалга оширган тадқиқотларимиз натижаси шуни кўрсатмоқдаки, айрим иқтисодий адабиётларда “бизнес” ва “тадбиркорлик” тушунчалари ўзаро фарқланади. Масалан, бизнес – бу даромад келтирувчи фаолият шакли ҳисобланса [4, с 36], тадбиркорлик маҳсулот ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш фаолиятини ташкил этиш, уни бошқариш жараёнида ўзига хос устунликлардан фойдаланган ҳолда юқори даромад олиш ҳисобланади [5, с 136].

Махаллий иқтисодчи олим С.С. Ғуломов тадбиркорлик тушунчасига қуйидагича таъриф

беради: “тадбиркор шундай инсонки, у тўла ёки қисман ўз моддий маблағига ёки молиявий ресурсларига эга бўлган ғайратли инсон бўлиб, у ушбу ресурсларни ўз ишини (бизнесини) ташкил қилиш учун ишга солади. Улар томонидан бунёд этилган фирма давлатимиздаги тараққий этаётган кичик бизнеснинг бир қисмига айланади” [6, с 86]. Олим томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатмоқдаки, тадбиркорлик фаолияти кичик бизнес корхоналарини бошқаруви жараёнида юзага келадиган инсоний фазилят ҳисобланади.

Махаллий иқтисодчи олимлар А.Ўлмасов ва М.Шарифхўжаевлар фикрича, “Тадбиркорлик фақат пул топиш эмас, балки яратувчанлик фаолияти орқали даромад олиш омилидир” [7, 192]. Бунда тадбиркорлик фаолиятининг сифатига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, инсондаги мазкур хусусият тегишли даражада шакллантирилмаса, иқтисодий ўсишга эришилмаслиги асосланади. Ш.Шодмонов эса тадбиркорликни шакли ва соҳасидан қатъий назар фойда олиш ва ундан самарали фойдаланиш мақсадида қаратилган иқтисодий фаолият деб баҳолайди [8, с 137]. Яна бир иқтисодчи олим Қ.Муфтайдинов томонидан тадбиркорлик тушунчасига нисбатан берилган таърифга кўра, “Тадбиркорлик иқтисодий фаолиятни ҳаракатлантирувчи кучи сифатида иқтисодий маховик бўлиб, бозор иқтисодиёти шароитида тадбиркорлик фаолиятини ва истеъмол талабларини эътиборга олган ҳолда кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминлайди” [9, с 18].

Юқорида келтирилган махаллий иқтисодчи олимлар томонидан тадбиркорлик фаолиятини моҳиятини тушунтиришга қаратилган қарашларнинг умумий хусусияти шундан иборатки, бунда даромад топишнинг муҳим омили сифатида тадбиркорликнинг қўйилишидир. Мазкур вазиятда тадбиркорлик инсоний фазилят эмас, балки иқтисодий субъект сифатида баҳоланган. Ваҳоланки, тадбиркорлик фаолияти кичик бизнес субъектлари вакиллари ёки уларнинг бошқарувчилари учун хос бўлган хусусият ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, тадбиркорлик фаолияти бу инсоний қобилиятдир. Бу фикримизга асос сифатида айтишимиз мумкинки, иқтисодчи олим Е.О. Макарова томонидан олиб борилган тадқиқотлари натижаларида инсон қобилиятларининг даромад келтирувчи манбаси сифатида меҳнат ва тадбиркорлик фаолияти келтириб ўтилган [10, с 51-77].

Тадқиқотларимиз натижаларига таянган ҳолда тадбиркорлик фаолиятига қуйидагича таъриф бериш мақсадга мувофиқ ҳисобланади: “тадбиркорлик фаолияти иқтисодий категория сифатида хўжалик юритишнинг бошқарув усули бўлиб, тадбиркор шахснинг ташкилотчилик ху-

сусиятлари билан боғлиқ ҳисобланади ва корхона фаолиятига янгиликларни жорий этишга асосланган ҳолда бозор шароитида ишлаб чиқариш омилларининг ўзаро мақбул алоқадорлигини таъминлаган ҳолда юқори даромадга эга бўлиш ва бойлик орттиришга қаратилган ташаббусли фаолият туридир” [11].

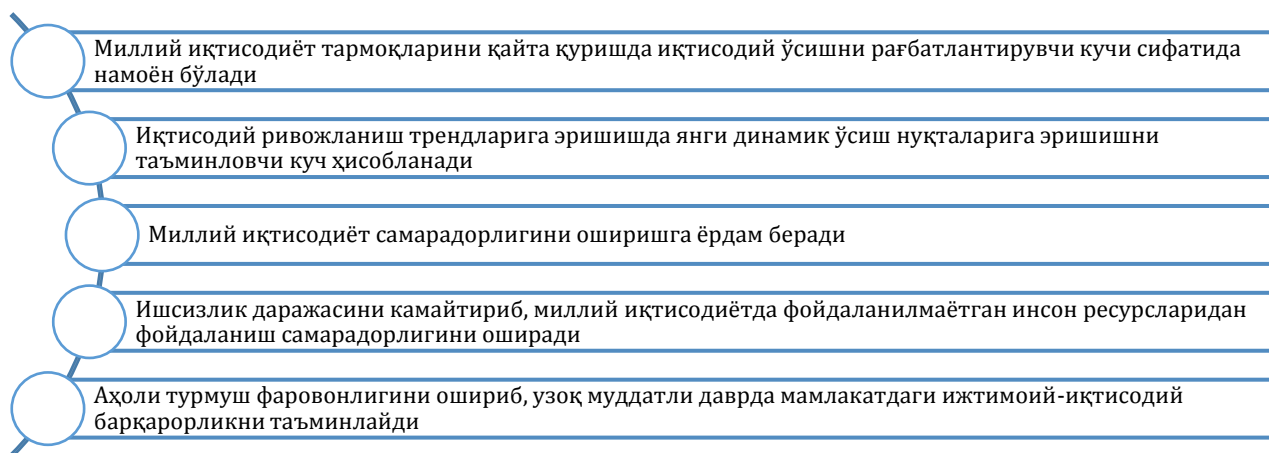
Россиялик иқтисодчи олим А. В.Алимпиева [12, с 19-30] томонидан бизнес соҳасида аёлларни стратегик хусусиятлари ҳамда тадбиркорликни оилавий фаолиятига таъсирини ўрганган, А.В.Орлова [13, 17-21] ассосан аёллар тадбиркорлигини ривожланишида маълумотлар манмасинига ва эмпирик таҳлил этиш методикасига эътибор қаратган. Р. И.Семенов ва З.И.Райманова [14, с 661-664] ларнинг тадқиқот ишлари аёллар тадбиркорлигини ривожланишига тўхтатувчи ва тўсқинлик қилувчи тўсиқларни таҳлил қилган.

Бошқа бир олим Ю.С.Семёнова [15, с 33-35] катта ва ўрта ёшдаги олий маълумотли аёллар тадбиркорлик фаолиятида юқори натижаларга эришишга муваққат бўлишади деб хулоса қилган. Ўз бизнесини ташкил этиш ва ривожлантириш учун улар зарур молиявий ресурсларни ва алоқаларидан фойдаланган ҳолда юқори маънавий қобилиятларига, бошқарувчилик тажрибасига эга бўлганликлари учун, аёллар мустақил ижодий изланишга ва ташаббускорлиги намоён бўлади деб таъкидлаб ўтган.

Асосий қисм. Аёлларнинг мамлакат иқтисодиётининг ривожланишидаги тутган ўрни – бу уларнинг микро даражадаги, яъни тадбиркорлик фаолияти асосида корхона даражасидаги ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва уни

бошқариш жараёнида ўз аксини топади. Аёллар тадбиркорлиги фаолиятини ривожланишининг жаҳон амалиёти таҳлили шуни кўрсатадики, аёлларнинг кичик ва ўрта бизнес соҳасидаги хўжалик юритиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш жараёнида уларнинг иш юритиши, қарорлар қабул қилишдаги ўзига хослик, ўзига яраша маҳорат ва кўникмалари ажралиб туради. Аёлларнинг тадбиркорлик фаолиятини бошқаруви жараёнида эркаларга нисбатан инновацион ёндашувнинг мавжудлиги иқтисодий адабиётда менежмент фанининг ривожланишида бошқарув амалиётини ташкил этиш бўйича янги илмий ва амалий қарашларнинг шаклланиши учун замин яратади.

Иқтисодий адабиётда аёллар бошқараётган тадбиркорлик соҳасининг мамлакат иқтисодиётига таъсирини тадқиқ этишга бағишланган қатор тадқиқотлар амалга оширилган (1-расмга қаранг). Олинган натижаларга кўра, аёллар тадбиркорлиги фаолиятининг миллий иқтисодиёт тармоқларини қайта қуриш жараёнидаги тутган ўрни ортиб, ривожланиш тенденциясига эга бўлиб бормоқда. Ушбу соҳа мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш кўрсаткичларини жадаллашувини рағбатлантирувчи иқтисодиётни янги шаклланиб келаётган динамик кучи сифатида намоён бўлади. Шу билан бир қаторда миллий иқтисодиётда инсон ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириб, ишсизлик даражасини камайтиради ва аҳоли турмуш фаровонлиги даражасининг барқарор равишда ривожланиши учун замин яратади. Натижада мамлакатда узоқ муддатли даврда ижтимоий-иқтисодий барқарорликни таъминлашга эришилади.

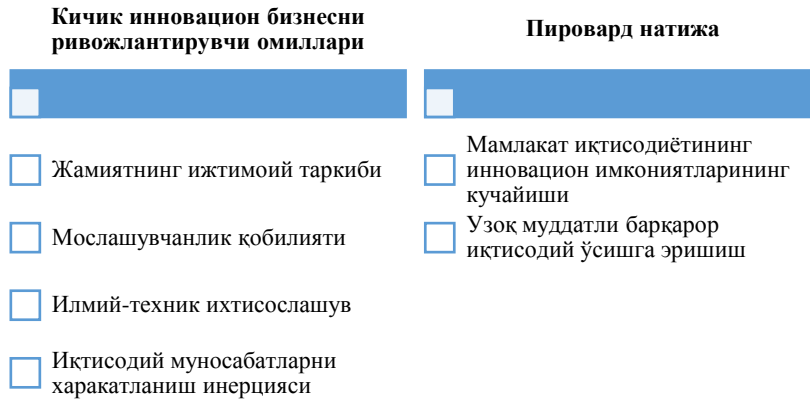
1-расм. Аёллар бошқараётган тадбиркорлик фаолиятининг миллий иқтисодиётга таъсири [16]

Бозор муносабатларининг ривожланиши, иқтисодий муносабатлар тизимида рақамли иқтисодиётнинг шаклланиши босқичида инновацион кичик бизнесни ривожлантириш долзарб аҳамият касб этади. Хусусан, XXI асрнинг

бошларидан бугунги кунга қадар жаҳонда аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш борасида амалга оширилган ислохотлар натижасида аксарият мамлакатларда амалга оширилаётган макроиқтисодий сиёсатда иқтисодий субъект-

ларнинг, айниқса аёл тадбиркорлар вакилларининг инновацион фаолиятларини кенгайтиришга қаратилган мақсадли давлат дастурлари ишлаб чиқилиб, амалиётга татбиқ этила бошланди. Пировард натижада аёллар тадбиркорлиги фаолияти замонавий иқтисодиётни барқарор

ривожлантирувчи омил сифатида қарала бошланди. Амалга оширилган тадқиқотлар натижаларига таянган ҳолда айтиш мумкинки, аёллар тадбиркорлиги мамлакат иқтисодиётида 2-расмда келтирилган омиллар билан узвий боғлиқликда ривожланиб боради [17].

2-расм. Аёллар тадбиркорлигини бошқарувини ривожлантириш омиллари [18]

Жамиятнинг ижтимоий таркиби – жамият таркибида олий маълумотга эга бўлган фуқароларнинг, жумладан олий маълумотли аёлларнинг кўпайиши, истеъмолчиларнинг сифатли, янги турдаги маҳсулотларга бўлган талабларининг ортишида ўз аксини топади. Бунда жамият аъзоларининг инновацион жараёнларга бўлган қизиқиши, интилиши ва мойиллиги юқори даражада бўлади.

Мослашувчанлик қобиляти – бу аёл тадбиркорларнинг инновацион жараёнларга тезда мослашиши ва уларни амалиётга татбиқ этиши даврининг қисқа муддатларда бўлишини англатади. Бу эса ўз навбатида жамиятнинг ижтимоий таркиби билан узвий боғлиқ омил ҳисобланади.

Илмий-техник ихтисослашув – яъни, аёл тадбиркорларнинг инновацион жараёнларнинг у ёки бу турига чуқур ихтисослашувини англатади. Бунда олий ўқув юртлари қошида ташкил этилган технопарклар, илмий тадқиқот институтлари ва мамлакатда илмий тадқиқот-тажриба ва конструкторлик ишланмаларининг қайси соҳада юқори даражада ишлаб чиқилиши, инновацион товар ва хизматларга бўлган талаб ва кадрларнинг мутахассисликларидан келиб чиққан ҳолда, аёл тадбиркорларнинг инновацион бизнес юритишидаги илмий-техник ихтисослашуви йўналишлари аниқлаб берилади. Ушбу омил юқоридаги икки омилнинг маҳсули сифатида қаралади.

Иқтисодий муносабатларнинг ҳаракатланиш инерцияси – бунда мамлакатдаги иқтисодий муносабатлар тизимида инновацияларга бўлган ишонч ва талабнинг юқори даражада бўлиши оқибатида аёллар тадбиркорлигининг

кичик инновацион бизнес сифатида намоён бўлган ҳолда, иқтисодиётни ривожлантирувчи омилга айланиши назарда тутилади.

Юқорида келтирилган маълумотлар таҳлили кўрсатишича, аёллар тадбиркорлигини ривожлантирувчи ҳар тўрттала омил ўзаро чамбарчас боғланган бўлиб, улар мамлакатда инновацион иқтисодий муносабатларни, жумладан, кичик инновацион тадбиркорликни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни яратишга хизмат қилади. Пировард натижада мамлакат иқтисодиётининг инновацион имкониятлари кучайиб юқори даражадаги қўшилган қийматга эга бўлган, инновацион маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ўтилади. Бу эса ўз навбатида, узок муддатли барқарор иқтисодий ўсишга эришишнинг муҳим шarti ҳисобланади [19].

О.А. Арипов томонидан амалга оширилган тадқиқотларда Ўзбекистон иқтисодиётида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришида тадбиркор-эркаклар (бизнесмен) билан тадбиркор-аёллар (бизнесвумен) ўртасидаги 1-жадвалда келтирилган фарқли жиҳатлар ажратиб кўрсатилган.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, мамлакатимиз иқтисодиётида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда тадбиркор аёллар томонидан тадбиркор эркакларга нисбатан корхона фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқариш жараёнида ўзига хос хусусиятлар шаклланган. Ушбу ҳолат хўжалик фаолиятини юритиш жараёнидаги мослашувчанликнинг юқори даражаси ва бизнес юритишдаги инновацион ёндашувларни амалиётга татбиқ этишдаги интилишнинг юқорилиги билан тавсифланади.

Ўзбекистон иқтисодиётида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожланишида тадбиркор эркаклар ва тадбиркор аёллар ўртасидаги фарқ [20]

Тавсифлар	Тадбиркор эркаклар	Тадбиркор аёллар
Бизнесни бошлашдаги ёши	25-35 ёш	30-40 ёш
Маблағ олишдаги манбалар	Омонатдан фойдаланиш, банк кредитлари олиш, инвесторларни жалб этиш, яқин танишлардан қарз олиш	Омонатдан фойдаланиш ва яқин танишлардан қарз олиш
Қўллаб-қувватлаш гуруҳи	Дўстлар, бизнес ҳамкорлар, турмуш ўртоғи	Яқин дўстлар, турмуш ўртоғи, оила, аёллар уюшмалари
Мотивация	Бизнес қилиш истаги, мустақилликка эришиш, вазиятларни бошқариш	Қўйилган мақсад сари интилиш, мустақилликка эришиш
Кўпроқ мақбул бўлган тармоқ	Саноат, қурилиш, савдо, хизмат кўрсатиш	Хизмат кўрсатиш, савдо, енгил саноат (тўқимачилик), касаначилик
Шахсий сифатлар	Ўз фикрини маъқуллайди, мақсадга интилади, ҳаддан ортиқ ўзига ишонади, ностандарт фикрлайди, кучли, мустақил	Бошқалар фикрини ўрганади, мослашувчан, чидамли, мақсад сари интилади, кучли, ностандарт фикрлайди

Айнан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўшиб ҳисоблайдиган бўлсак, аёлларнинг бандликдаги салоҳияти янада ошади. Айниқса 18–40 ёшгача бўлган аёлларнинг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик секторидаги фаоллиги сезиларлидир. Масалан, жами фаолият юритаётган тадбиркорларнинг 40 фоизини аёллар ташкил этади. Жумладан, қишлоқ жойларида яшайдиган аёллар кўпроқ қишлоқ хўжалиги соҳасида фаолият юритаётган бўлсалар, шаҳар жойларида яшаётган аёлларимиз чеварлик, тикувчилик, қандолатчилик, косметология, таълим бериш (репетиторлик), соғликни сақлаш ва маиший хизмат кўрсатишнинг турли соҳаларини кенгроқ қамраб олганлар. Ҳозирги кунда бу каби соҳалар қишлоқ жойларида ҳам маълум даражада ривожланмоқда [21, с 8].

Фикримизча, аёллар тадбиркорлиги – бу иқтисодий категория сифатида замонавий бозор иқтисодиёти шароитида янги шаклда хўжалик фаолияти юритаётган, мустақил ҳисобланган, ўта мослашувчан кичик тадбиркорлик субъектлари ҳисобланиб, уларнинг корхона фаолиятини бошқаувини ташкил этишдаги илм-фан ютуқларини амалиётга жорий қилишга интилишининг юқорилиги ва бу борадаги ахборотлар билан тўлиқ танишиш имкониятига эга бўлган, инновацияларни ўзлаштирувчи ва ихтиро қилувчи иқтисодий субъектлари ҳисобланади. Амалга оширилган тадқиқотлар натижаларига таянган ҳолда аёллар тадбиркорлиги тушунчасига иқтисодий категория сифатида кенг маънода тариф бериладиган бўлса, бу дунё миқёсида расмий ёки норасмий секторлардаги аёлларнинг ўз-ўзини иш билан бандлигини таъминлаш ва ўз бизнесларини ташкил этиш орқали аёлларнинг мамлакат иқтисодий ривожланиши жараёнидаги фаол иштиоркини англатади. Бунда иқтисодий муносабатлар тизимида кичик, ўрта ва йирик бизнес субъектларини бош-

қарув жараёнларини ташкил этиш жараёнида кумулятив самарадорликка эришиш ҳолатларини кузатиш мумкин бўлади.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, жаҳон мамлакатларида аёллар тадбиркорлиги асосан кичик бизнес соҳасида ривожланмоқда. Турли мамлакатларда кичик бизнес соҳасини аниқлашда корхонада банд бўлган ҳодимлар сонидан келиб чиққан ҳолда турлича баҳоланади. Ҳодимлар сонининг кўп ёки камлиги корхонанинг бошқарув тузилмасини қай даражада ташкил этиш имконияти мавжудлигидан далолат беради. Масалан, АҚШда савдо соҳасида ҳодимлар сони 100 кишигача бўлган иқтисодий субъектлар кичик бизнес вакиллари ҳисобланади, жумладан, ишлаб чиқариш ва нефтни қайта ишлаб саноатида бўлса ҳодимларининг сони 1 500 тагача, электроника маҳсулотларини ишлаб чиқариш соҳасида эса ҳодимлар сони 1 000 тагача бўлган иқтисодий субъектлар кичик бизнес вакиллари ҳисобланади [22, с 330-348].

ИХТТ мамлакатлари услубиёти бўйича кичик бизнес вакиллари ҳодимлари сони 20 тагача бўлган иш берувчилари ўта кичик турдаги кичик бизнес вакиллар ҳисобланса, кичик бизнес вакиллари учун ушбу меъёр 90 тагача бўлган иш ўрни деб белгиланган. Ушбу мамлакатлар гуруҳида иш ўринлари сони бўйича 100-499 та оралиқда жойлашган иш берувчилар ўрта бизнес вакиллари ҳисобланса, 500 ва ундан ортиқ иш ўрнига эга бўлган иш берувчилар катта бизнес субъектлари қаторига кирад [23, с 330-348].

БМТнинг Иқтисодий комиссияси томонидан Лотин Америкаси қитъасида жойлашган мамлакатларда кичик бизнес вакиллари учун, уларнинг фаолият турлари ва йўналишидан қатъий назар иш ўринлари сони бўйича меъёр 5-50 та эканлиги аниқланган [24].

Европа Иттифоқи мамлакатларида эса ҳолат бироз ўзгача кўринишга эга. Минтақада

ишчилари сони 1-9 тагача бўлган, корхонанинг йиллик айланмаси ва баланси 2 млн. еврогача бўлган иқтисодий субъектлар микро бизнес вакиллари ҳисобланса, иш ўрни 10-49 тагача бўлган йиллик капитал айланмаси ва баланси ҳажми 10 млн. еврогача бўлган иш берувчилар кичик бизнес субъекти ҳисобланади [25, с 330-348].

Аёллар тадбиркорлигини ташкил этиш ва уни бошқариш жараёнида ҳам корхонада банд бўлган ҳодимлар сонидан келиб чиққан ҳолда, унда содир бўлаётган барча жараёнлар, жумладан, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, товар ва хизматлар сифатини назорат қилиш, тайёр маҳсулот ва хизматларни истеъмолчига етказиб бериш, уларни сақлаш, янги турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш мақсадида турли тадқиқотлар ўтказиш каби қатор вазифалар тизимли тарзда ташкиллаштирилиши талаб этилади [26, с 215].

Аёллар тадбиркорлиги фаолиятини бошқаришда корхонанинг барча ҳодимларининг функциялари ва вазифалари қай даражада тизимлаштирилганлигига қараб, фирмада бошқарув механизми самарадорлигига баҳо бериш мумкин бўлади. Бунда қуйидаги ҳолатларга эътиборни қаратиш мақсадга мувофиқ [27, с. 669]:

- истеъмолчига йўналтирилганлик даражаси. Бунда ишлаб чиқарилган маҳсулот ва хизматларни бозорга етказилиши ва уларнинг истеъмолчилар талабларига қай даражада жавоб бериши ҳолатига баҳо берилади;

- корхона раҳбарининг етакчилик (лидерлик) хусусияти. Раҳбарнинг етакчилик қобилияти ахборотларни таҳлил қилиш, вазиятни тўғри баҳолай олиши ва аниқ мақсадга йўналтирилган тўғри қарорларни қабул қила олишида ўз аксини топади;

- кадрларни жалб қила олиш. Корхона ишчилари таркибини шакллантириш ва мавжуд кадрларни бошқариш жараёнларини ташкил этишда уларнинг эркин ишлашлари, ўз имкониятларидан тўлиқ фойдалана олишлари учун етарли даражадаги шарт-шароитларнинг яратилганлигига эътибор қаратилади. Шу билан бир қаторда, корхона фаолиятини ривожлантириш мақсадида ўз кадрларини ўқитиш, малакасини ошириш ишларини ташкил этилганлиги;

- корхона фаолиятининг тизимли равишда ташкил этилганлиги. Корхонанинг барча ҳодимлари ишлаб чиқаришнинг турли бўғинларида ўз вазифаларини ҳамжиҳатликда бажаришлари, ишлар чиқариш жараёнида вужудга келган айрим кичик муаммоли вазиятларни бошқарувчининг иштирокисиз ўзлари ҳал қила олиш имкониятларининг мавжудлиги. Корхона бошқарувини ташкил этилишидаги бундай ёндашув-

нинг амалиётга татбиқ этилиши, фирма раҳбарининг ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этилишида ҳар бир бўғин фаолиятини назоратига эмас, балки якуний натижага, бошқача қилиб айтганда фирма фаолияти самарадорлигига кўпроқ эътибор қаратиш имконини беради;

- вазиятдан келиб чиққан ҳолда, аниқ фактларга асосланиб қарор қабул қилиш. Бунда корхона раҳбарининг ишлаб чиқариш жараёни тўғрисида батафсил маълумотга эга эканлигига эътибор қаратилади. Бу эса корхонани самарали бошқариш учун замин яратади.

- корхона фаолиятини доимий равишда такомиллаштириб бориш. Корхона томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг номенклатурасини кенгайтириш, фирманинг инновацион ривожланишини таъминлаш, янги бозорларга кириб бориш, инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш, фирма фаолиятини диверсификациялаш каби амалий ишларни доимий равишда амалга оширилишини таъминлаш;

- фирма бошқарувига тизимли ёндашувнинг мавжудлиги. Яъни, корхона раҳбари томонидан ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш ва уни бошқарувига оид бўлган қарорларни қабул қилиниши, фирманинг барча аъзоларига таъсир этиши назарда тутилмоқда. Бунда қарорларни қабул қилишда ишлаб чиқаришнинг маълум бир босқич ёки бўғини фаолиятига оид бўлган қарор унинг бошқа босқичлари ёки бўғинлари фаолиятига муаммо туғдирмаслигини таъминлаш зарур;

- корхонанинг таъминотчилар ва воситачилар билан ўзаро манфаатли муносабатга киришиши. Корхона томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифати ва нархига таъминотчилар ва воситачиларнинг ҳам маълум бир маънодаги таъсири мавжуд. Фирма арзонроқ ва сифатлироқ маҳсулотни ишлаб чиқариши учун таъминотчилар ва воситачилар билан ўзаро ҳамкорликда узоқ муддатли ривожланиш стратегиясига эга бўлиши мақсадга мувофиқ. Бу эса ўз навбатида корхонанинг бозордаги эгалланган ўрнининг мустаҳкамлиги ва барқарорлигига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади.

Якуний қисм. Амалга оширилган тадқиқотлар натижаларига кўра, аёллар тадбиркорлигини ташкил этиш ва уни бошқариш қуйидаги ўзаро алоқадор бўлган босқичларни ўз ичига олади:

- биринчи галда аёллар тадбиркорлиги фаолиятини ташкил этишда бозор конъюнктурасини ўрганиш асосида, ишлаб чиқарилиши режалаштирилаётган маҳсулот тури ва ҳажминини аниқлашда унга бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги нисбатни қиёсий таққослаш. Ташкил этилаётган корхонанинг фаолиятига оид бўлган тўсиқлар, давлат томонидан аёл тадбир-

корлар учун берилган имтиёзларни ҳам тўлиқ ўрганиш талаб этилади. Бу орқали молиявий ресурсларнинг тақсимолига янада аниқлик киритилади.

- ташкил этилган корхонада унинг фаолияти йўналиши, унга рақоботчи бўлган бошқа тадбиркорлар, жумладан, аёл тадбиркорларнинг имкониятларини тўлиқ инобатга олган ҳолда, фирмани техник ва технологик ҳолда қуроллантириш. Бу орқали корхона томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифати ва нархининг бозордаги мақбул нарх билан тенглаштириш билан бирга, рақобатчиларга нисбатан устунлик ҳолатларини аниқлаш имконияти вужудга келади.

- фирманинг ташқи ва ички муҳитини шакллантириш. Яъни корхонанинг таъминотчилари, унинг персоналани шакллантириш. Бунда таъминотчилар билан ўзаро ҳамкорлик шартномаларини узоқ даврли ривожланиш стратегиясидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилиши зарур. Корхона персоналани шакллантиришда ишчиларни ёллашга қўйиладиган талаблар, уларга яратиладиган имкониятларни тўлиқ шакллантириш корхонанинг самарали фаолият юритишига замин яратади.

- корхона фаолиятини ташкил этиш учун молиявий ресурсларни жалб қилиш. Бунда корхона фаолиятини бошлаш учун талаб этиладиган молиявий ресурсларнинг етишмаган қисмини қандай қоплаш корхонанинг узоқ муддатли даврда молиявий-иқтисодий имкониятларига салбий таъсир кўрсатмаслигини аниқлаш зарур. Аёл тадбиркорларга берилган имтиёзлардан фойдаланган ҳолда, мақсадли кредитлар олиш, корхона фаолиятини кенгайтиришда қимматли қоғозлар бозорига ўз акцияларини чиқариш шулар жумласидандир.

Жаҳон мамлакатларида амалга оширилаётган ижтимоий сиёсат дастурлари доирасида

аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш давлатнинг мақсадли фаол ижтимоий дастурлари асосида амалга оширилиб, қуйидаги вазифаларни ҳал этиш имконини беради:

- мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаётида гендер тенглигини таъминлайди;

- аёллар ўртасидаги ишсизлик даражасини камайтиради;

- аёлларнинг ижтимоий мавқеини оширади;

- мамлакатда миллий инсон капиталидан фойдаланиш самарадорлигини оширади.

Аёллар тадбиркорлигини ташкил этиш ва бошқариш қуйидаги афзалликларга эга эканлиги аниқланди:

- оперативлик – бозордаги ўзгаришларга тезда мослаша олиш қобилияти;

- юқори даражадаги эгилувчанлик – корхонанинг таркибий тузилишига, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот номенклатураси ва ҳажмига тезда ўзгартириш кирита олиш;

- корхонанинг айланма капиталининг айланиш тезлигининг нисбатан юқорилиги;

Аёллар тадбиркорлигини ташкил этишнинг афзал жиҳатлари билан бир қаторда камчиликлари ҳам мавжуд бўлиб, улар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- турли инқирозлар ва бозордаги ноаниқлик ҳолатларида корхонанинг молиявий беқарорлик ҳолатига тушиб қолиши;

- аёллар тадбиркорлигида инсон омилидан нисбатан кўпроқ фойдаланиш.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, мамлакатда аёллар тадбиркорлигини ривожлантириш мамлакат иқтисодиётида чуқур таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва унинг самарадорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. Грубенкова Д.О. Предпринимательство в теориях Р. Кантильона, Маркса, Веблена и Шумпетера: Сравнительный анализ // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 2.; URL: <http://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=15405>
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов(Книга1-III). - М.: "Наука", 192. -С. 174, 176.
3. Макконелл К., Брю С. Экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2-х томах. Том 1.-М.: Инфра-М. 2003.-С.38.
4. Самоукин А., Шишов А. Теория и практика бизнеса: Учебно практическое пособие.-М.: Русская деловая литература, 1997.-С.36.
5. Шодмонов Ш.Ш., Ғофуров У. Иқтисодиёт назарияси.-Т.Меҳнат, 2007.-Б.136.
6. Ғуломов С.С. Тадбиркорлик ва кичик бизнес.-Т.: Шарқ, 2002.-86.
7. Улмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси.-Дарслик.-Тошкент.: Меҳнат, 1995.-192 б.
8. Шодмонов Ш. Ғофуров У. Иқтисодиёт назарияси.-Т.: Меҳнат, 2007.-Б.137.
9. Муфтайдинов Қ. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида тадбиркорликни ривожлантириш муаммолари.-Тошкент. 2004.-18 б.
10. Макарова Е.О. Человеческий капитал в современной экономике: некоторые теоретический аспекты. – Новосибирск: Институт Экономике РАН, 2012. С 51-77.
11. Муаллиф томонидан тузилган.

12. Alimpiyeva A. V. *Women's entrepreneurship in the Belarusian and Russian public discourse // PRIMO ASPECTU. 2017. № 4 (32). P. 19–30. [Alimpiyeva A. V. Zhenskoe predprinimatel'stvo v belorusskom i rossiyskom publichnom diskurse // PRIMO ASPECTU. 2017. № 4 (32). S. 19–30] – (In Rus.)*
13. Orlova A. V. *Organization of analytical work in studies of women's entrepreneurship // Economics. Business. Finance. 2018. № 2. P. 17–21. [Orlova A. V. Organizatsiya analiticheskoy raboty v issledovaniyakh zhenskogo predprinimatel'stva // Ekonomika. Biznes. Finansy. 2018. № 2. S. 17–21] – (In Rus.)*
14. Semenov R. I. *Development of women's entrepreneurship in Russia // Quality of science – quality of life. 2018. № 11. P. 72–75. [Semenov R.I. Razvitiye zhenskogo predprinimatel'stva v Rossii // Kachestvo nauki – kachestvo zhizni. 2018. № 11. S. 72–75] – (In Rus.); Raimanova Z. I. Actual problems of development of women entrepreneurship in Russia // Reports of the Bashkir University. 2018. № 3 (6). P. 661–664. [Raymanova Z. I. Aktual'nye problemy razvitiya zhenskogo predprinimatel'stva v Rossii // Doklady Bashkirskogo universiteta. 2018. № 3(6). S. 661–664] – (In Rus.)*
15. Семенова Ю.А. *О социальном механизме оптимизации женского предпринимательства // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Социология. Политалогия. 2013. №13(1). С. 33-35.*
16. Муаллиф томонидан тузилган.
17. Счастливая Н.В. *Малый инновационный бизнес в экономике высокоразвитых стран – <https://www.vestnik.osu.ru>; Кокин А.С., Суевалова М.А. Анализ развития инновационного малого бизнеса в рамках национальных инновационных систем зарубежных стран – <https://www.cyberleninka.ru>*
18. Счастливая Н.В. *Малый инновационный бизнес в экономике высокоразвитых стран – <https://www.vestnik.osu.ru>; Кокин А.С. Суевалова М.А. Анализ развития инновационного малого бизнеса в рамках национальных инновационных систем зарубежных стран – <https://www.cyberleninka.ru> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган*
19. Счастливая Н.В. *Малый инновационный бизнес в экономике высокоразвитых стран – <https://www.vestnik.osu.ru>; Кокин А.С. Суевалова М.А. Анализ развития инновационного малого бизнеса в рамках национальных инновационных систем зарубежных стран – <https://www.cyberleninka.ru>*
20. Арипов О.А. *Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда аёлларнинг ўрни. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 3, май-июнь, 2017 йил. Б. 8 маълумотлари асосида тузилган.*
21. Арипов О.А. *Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликда аёлларнинг ўрни. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журналы. № 3, май-июнь, 2017 йил. Б. 8.*
22. Kersten R, Harms S, Liket K and Maas K. 2011 *Small Firms Large Impact? A Systematic Review of the SME Finance Literature. World Development* 97 p. 330-348.
23. Kersten R, Harms S, Liket K and Maas K. 2011 *Small Firms Large Impact? A Systematic Review of the SME Finance Literature. World Development* 97 p. 330-348.
24. Ўша манба.
25. Kersten R, Harms S, Liket K and Maas K. 2011 *Small Firms Large Impact? A Systematic Review of the SME Finance Literature. World Development* 97 p. 330-348.
26. Огвоздин В. Ю. *Управление качеством. Основы теории и практики. 2009. 215 с*
27. *Управление организацией: Учебник / Под ред. А.Г.Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Соломатина. 2-е изд., перераб.и доп. - М.: ИНФРА-М, 2002. 669 с.*